

PAPER DETAILS

TITLE: Cemaat izinde bir görme biçimi arayisi: "Ihsan Hala" belgeseli

AUTHORS: Sabri EKSI,Meryem BULUT

PAGES: 1-13

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1371941>

Cemaat izinde bir görme biçimi arayışı: “İhsan Hala”[†] belgeseli

Sabri Ekşi¹, Meryem Bulut^{2*}

¹ B.A. | Bağımsız araştırmacı, Ankara / TÜRKİYE

² Doç. Dr. | Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi, Antropoloji Bölümü, Ankara / TÜRKİYE

* Sorumlu Yazar / Corresponding Author:

Meryem Bulut

Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi

Antropoloji Bölümü, Sosyal Antropoloji Anabilim Dalı

06100 Sıhhiye, Ankara

E-posta: mbulut@ankara.edu.tr

Alındı/Received: 30 Ekim / October 2020

Düzeltildi/Revised: 14 Kasım / November 2020

Kabul/Accepted: 15 Kasım / November 2020

Yaymlandı/Published: 30 Aralık / December 2020

Öz

Bu çalışma, gündelik hayatın her alanında kendisini farklı tanımlamalar ekseninde döndüren aidiyet diye adlandırdığımız anlam setlerine dair bir temas alanıdır. Bireylerin bu aidiyet setleri özelinde güvenli alan uğruna fedakârlığa hazır olmaları ve diğer bir anlamda güvensiz olan alanların nasıl ötekileştirildikleri ile ilgili bakış açısının yazıya dönüştürülme çabalarından bir tanesidir. Cemaat sınırları diye atfedilen alanların nasıl korunduğunu keşfetme yöntemi, bu çalışmada görsel antropolojinin sunduğu veriler ile anlamlandırılmaya çalışılmıştır. Tabii bu kutsal olan gizemli sınırlarla temas etmek, büyük bir direniş ile karşılaşmaktadır. Görsel antropolojinin bu direniş üzerinde sunduğu veriler teması en azamiye indirmektedir. Çalışmanın araştırma nesnesi Veysel Akşahin’in yönettiği “Hala” belgeselidir. Belgesel kurgusalıktan uzak olması nedeniyle tercih edilmiştir. İhsan Hala özelinde ele alınan bu belgeselin bölümlendirilerek başlıklar altında incelenmesinin akabinde, büyük bir ifade biçimine dönüşen hala etiketinin, İhsan Çolak üzerinde performatif olarak gelişen imajın nasıl anlamlandırıldığı ifade edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Cemaat, etiket, analogi, marjinal

Giriş

Zamanı kavramlar aracılığıyla algılama biçimi, düşünmenin dönüştürülebilir ve paylaşılabılır bir hal almasını sağlamak amacına gelmektedir. Bir okuma biçimi olarak anları gözlemlmek, anlamsal bir yönelim sergilemek, düşünce inşasının bir işitimi imgesi hâline gelmesinde önemli bir hal barındırmaktadır. Nihayetinde her kavram kendi perspektifini geliştirerek farklı yönelimler sergilediği için serüvenin sonrasındaki algılama biçimlerimizin önüne geçebileceği durumlar da içermektedir. Batı felsefesi özelinde; yani nesnesini kavramsal bir formüle ediş ile ilerleme sağlayan metodun karşısında Doğu felsefesi, belirsiz ve anlamsal boyuta daha çok değer veren bir yaklaşım sergilemektedir. Köken itibarı ile Batı felsefesi içinden yükselen antropolojinin bu tür

Search for a way of seeing in the footsteps of a community:

The documentary of “Aunt İhsan”[‡]

Abstract

This paper is a contact area about the sets of meaning which we call belonging, which turns itself on the axis of differing descriptions in every field of daily life. It is an effort to put writing individuals’ perspectives of readiness for sacrifice for safe zones specific to those sets of belonging. In other words, their perspectives of how they marginalize the unsafe zones. Efforts are made in this study to make sense of the methods of discovering how the areas, which are referred to as borders of community, are protected by using the data provided by visual anthropology. Having contact with those mysterious borders, which are sacred, meets great resistance. The data provided by visual anthropology in relation to the resistance minimise the contact. The research object of this study is the documentary “Hala” (Aunt) directed by Veysel Akşahin. It was chosen as the object of study due to the fact that it was away from fictionality. The documentary which was considered specifically as “Aunt İhsan”, was divided into parts and analyzed thus, and then efforts were made to describe how the label “Aunt”, the image which develop performatively through İhsan Çolak, was assigned meaning.

Key Words: Community, label, analogy, marginal

kaygılardan uzaklaşarak bugün ele aldığı metodolojik yaklaşımın; çok boyutlu okumaların aslında tek boyutlu bir andan ibaret olduğunu ifade etmeye çalışmanın değerli bir nokta olduğu ve bu noktanın anlamsal boyuta temas etmede önemli bir durum barındırdığını belirtmek olanaklıdır. Çünkü anlamları kavramlara sıkıştırmak beraberinde büyük boşluklar getirmektedir. Bu nedenle Hala belgeseli özelinde ele alacağımız bu süreç, birçok kavramın yansıtılacağı bir portre özelliği barındıracaktır. En azından bu doğrultuda bir amaca yönelim teşkil etmektedir.

Güvenli alan hakkında yazmak, aynı zamanda güvensiz olanın nasıl olduğunu bilmeye çalışmak anlamına gelmektedir. İrade birlikteliği, bireylerin güvenli alan uğruna fedakârlığa hazır olmalarıyla ve diğer fertlerin de bu fedakârlığı yapma konusunda aynı

[†] Belgeseli hazırlanan İhsan Çolak, köyde İhsan Hala olarak kabul görmüştür ve medyada İhsan Hala olarak yer almaktadır. Bu şekilde tanındığı için makalede “İhsan Hala” olarak yer almıştır.

[‡] İhsan Çolak, the subject of the documentary is referred as Aunt İhsan in the village and in the media. Therefore, she is also referred as Aunt İhsan in the article.

duruşu göstermeleriyle ilgilidir. Bu ilişkiler üzerinden temas edilen yaklaşımlara değinmek oldukça zordur. Çünkü bir anlamda bireyin topluluk içinde temas etmekten çekindiği, yani kutsal olan gizemli sınırlara dokunmak anlamına gelir. Sınırları ortaya çıkarma girişimleri büyük bir dirençle karşılaşılrsa da sınırların ve irade birlikteliğinin irdelenmesi gerekmektedir.

Manisa'nın Kayışlı köyünde 2012 yılında çekilen, yönetmenliğini Veysel Akşahin'in yaptığı Hala belgeseli, İhsan Çolak'ın, annesi ve babası öldükten sonra doğduğu köye tekrar dönmesi ve köy sınırları içine dahil olma girişimiyle beraber gelişen zamansal portreyi bizlere sunmaktadır. İhsan Hala'nın yaşadığı cemaatin sınırlarını bu anlatı özelinde taşımak ise, dilsel bir düşünsellik ile kendisini bu çalışmada gösterecektir. Dolayısıyla çalışmanın araştırma nesnesi olma özelliğini taşıyan "Hala" belgeselinin tercih edilmesi ise; kurgusalıktan uzak olması (tabi belli sınırlar içinde çizilen bir anlatı olması dışında), biz kavramının mikro ölçekte olmasından kaynaklanmaktadır. İhsan Hala'nın cemaat anlatısı; Ferdinand Tönnies, Zygmund Bauman, Emile Durkheim ve Mary Douglas'ın çalışmaları üzerinden yorumlanacaktır. Ayrıca görsel antropolojinin metodolojik olarak sunduğu avantaj ve dezavantajları, bu kaynaktan baktığımızda kameranın bir anlamda gözümüz yani bakış açımız olması, beraberinde bir yönelim ve temassızlık durumu barındırmaktadır. Saha araştırması yoluyla anlatı özelinde istenilen noktalara temas edememek, bu yöntemin dezavantajlarından biridir. Dezavantajlarına rağmen bu çalışma için ayırdığımız zaman, bir diğer ifade biçimiyle İhsan Hala'nın güvenli alanıyla temas etmek, Bauman'ın (2017) deyişiyle güvenli olmayan dünyada güvenlik arayışına dair bir yolculuk sunmaktadır.

Bir görme biçimi olarak cemaatler

Toplumlarda pek çok insan gündelik yaşam pratikleri içinde sınır karmaşasını yaşarlar. Bu karmaşa farklı şekillerde algılanır. "Benim gibi olan diğerleri" demek, bireyin zamansal bakış açısını meşrulaştıran bir anlam seti inşa eder. "Benim gibi olmayanlar" demek ise, inşa edilen anlam setinin diğer tarafı yani ötekini temsil eder. Öteki olmaması gerektir, dokunulması hâlinde sınırları kirlüten ve yoldan çıkarıcı tavrı ile güven ortamını tehdit edici özelliği bulunandır. "Onlar gibi olmak" ise bir arayışın içinde olmak demektir. Onlardan olabilmek bir anlamda ait olduklarının bazılarında vazgeçmektir.

Sınırlar içinde yaşamak, belirli olanın verdiği huzurun getirisiyle, belirsizliği yok etmeye çalışan bir süreçtir. Bu sınırlar içinde iradeler yoluyla bir bağlılıktan bahsedilebiliyorsa, orada farklı tanımlamalarla yapılabilecek bir topluluktan bahsedebiliriz. Tönnies teorisinde sadece karşılıklı olumlu onaylamalara dayalı ilişkileri ele almaya odaklandığını ifade eder. Ona göre;

her türden samimi, rahat ve dışa kapalı birlikte yaşayışlar, topluluk yaşamı olarak anlaşılmalıdır (Tönnies, 2019, s. 33). Tönnies, cemaat tanımı ile yerleşim biçimi olarak aynı coğrafi bölgede bulunan ve aynı kültüre bağlı, aralarında akrabalık, manevi dayanışma gibi sıkı bağlar bulunan bir topluluğu işaret eder. Bu topluluk düşüncede, duyguda ve uğraşılarda "aynılık" çerçevesinde süregiden bir zaman biçimi barınır. Bu aynı zamanda bireyin menfaatinin arka planda olduğu, müşterek hayatın ortak paydasında bir birliktelikten bahsedildiği bir uzlaşma şeklidir. Aslında uzlaşım burada anlamsal tezahür noktasında bazı kavramsal sorunlara teşkil edebilir. Bu sorunlar uzlaşımın işaret ettiği farklı söylemlerin tartışıldığı bir zemin sunduğu için uzlaşımı bir devamlılık söylemi olarak algılamak, karşılığını ifade etmeye çalıştığımız biçime taşıyacaktır.

"Aynılık" kavramı ile güvenli sınırların içerisinde olduğuna inanılan, bir kategorinin üyelerine göndermede bulunmaktadır. "Aynılık"la beraber gelen ortak iradenin devamlılığı, sınırların içi ile dışı arasındaki olan iletişimin yoğunlaşması ile paraleldir. Dış dünya ile iletişime geçildikçe "aynılık" derecesi buharlaşmaya başlar ve giderek ortak cemaat anlayışı kırılan ve korunmasız kalır. Dolayısıyla cemaatler; üyelerini ve sınırlarını daima güçlendirme ve savunma ihtiyacı içinde olacaktırlar (Bauman, 2017, s. 20). Dolayısıyla cemaat, sadık kalma, kolektif hayatın yaşam politikalarının karşılıklı beklentilerle olduğu bir zamansal durum hâlidir. "Bir cemaat içerisinde olma" ayrıcalığını elde etmek için ödenmesi gereken belli bir bedel vardır ve bu bedel, özgürlük cinsinden ödenir (Bauman, 2017, s. 20). Bauman cemaat içinde doğmakla başlayan anlatıyı, cemaatin güvenli sınırlarının içine girmeye çalışan bireyin dönüşümüne doğru çeker. Bu doğrultuda baktığımızda güvenli sınırlara dair kadercilik anlayışı, özgür seçim biçimi hâline dönüşür. Sınırlara dahil olmanın akabinde gelişen durum ise sınırlar içinde özgürleşme çabalarıdır.

Cemaat içindeki söylemler birbiriyle benzerlik ilişkisi içindedir. Kullanılan kavramlar o cemaate dair sınırların belirleyicilerindendir. Yani cemaat içindeki dönüşümlerin göstergelerinden biri de dildir. Farklı yaşam pratiklerinin zamansal olarak cemaat içinde kendine yer bulması ne kadar zorsa, kavramların yer bulması da o derece zordur. Durkheim topluluk içindeki söylemlerin, aynılıkların oluşumunu şu şekilde ifade eder:

Bunlar, şeyler arasında var olan en genel ilişkileri temsil ederler; kapsam açısından bütün fikirlerimizi aşarak düşünce hayatımızın bütün detaylarına hükmederler. İnsanlar bu temel kavramlar üzerinde herhangi bir zamanda hemfikir olmazsa, eğer aynı zaman, mekân, nedensellik, sayı vb. kavramlara

sahip olmazsa, zihinleri arasındaki bütün temas ve bununla beraber bütün hayat imkânsız olurdu. Bu yüzden toplum, kendini yok etmeksizin kategorileri bireyin özgür seçimine terk edemez... Toplumda, daha ötesine geçilemeyecek asgari bir mantıksal uyum vardır. Dolayısıyla, toplum bu tür fikir ayrılıklarını önceden engellemek için üyeleri üzerinde bütün yetkisini kullanır... Kategorilerle bize dikte edilen zorunluluk, boyunduruğunu az bir uğraşla üzerinden atabileceğimiz basit alışkanlıkların sonucu değildir; kategoriler farklı yer ve zamanlarda değiştiğine göre, fiziksel veya metafizik bir zorunluluk da değildir bu; ahlaki ödev irade için ne anlama geliyorsa, bu zorunluluk da düşünce hayatı için o anlama gelmektedir, özel türden bir ahlaki zorunluluktur. (akt. Douglas, s. 28)

Cemaat içinde nedensellikler etrafında dönen -Durkheim'ın (2010, 2015) deyimiyle- kolektif temsiller, beklentilerinin kapsamlarını açık olarak kodlarsa, belirsizliği o kadar kontrol altına almış olurlar. Bu süreçte gelişen ise davranışların cemaat kalıplarına uyma eğilimine girmesi olmaktadır.

Foucault, çalışmalarında iktidarın kaynağının belli bir yapı ya da kurum içerisindeki belli bir merkez ya da tepe noktasına yerleştiren bütün çözümlemeleri reddeder. Ona göre iktidarı yalnızca bir bastırma, sınırlama ya da yasaklama olarak algılamak yetmez: İktidar, “gerçekliği üretir”, “nesne alanlarını” ve “doğruluk ritüellerini” belirler. Foucault, iktidarın uygulanmasını, yeni bilgi nesnelerinin ortaya çıkmasına yol açması, hatta onları yaratması bağlamında düşünmemiz gerektiğini ileri sürer. Bilgi iktidarın sonuçlarına daha çok etkinlik kazandırır. Bilgi olmadan iktidarın uygulanması, bilginin de iktidara yol açmadan var olması olanaksızdır (akt. Sarup, 2004, s. 112). Foucault'un işaret ettiği gibi cemaatin içinde iktidar belli bir noktada değildir. Etiketler üzerinden ilerleyen bir iktidar dağılımı vardır. Etiketlerin işaret ettiği bireyler değişir ama etiketler, gerçekliği devam ettirmeye devam ederler. İktidarın bireyselleşmesinin önüne koruyucular olan cemaat sakinleri geçmeye çalışır. Burada ifade edilen iktidarın paylaşılması sürekli bir denge hâlinde değil, stratejik yönelimlerin etkisiyle sınırlar içinde hareket hâlindeyler ve bunlar tesadüfî bir dönüşüme neden olur. Bu dönüşüm cemaat içindeki korumacı anlayıştan dolayı daha durağan bir tavır barındırır. Bazı cemaatler etkilerini gizledikleri için dışarıdan neredeyse

hiçbir değişiklik yokmuş gibi görünür.

Cemaatin sınırları aynılık ekseninde dönen kolektif temsillerle şekillenir ve cemaat içindekilerden sadakat ve koruyuculuk bekler. Bu doğrultuda Mary Douglas'ın, Durkheim'e dair yaptığı yorumlar dikkat çeker:

Kutsallık dışında, kurumlar tarafından uygulanan bütün kontrol mekanizmaları görünmezdir. Durkheim'e göre kutsallık şu üç karakteristikte tanınır. Öncelikle, o tehlikelidir. Eğer kutsala saygısızlık edilirse korkunç şeyler olacaktır, dünya dağılacak ve kafir ezilecektir. İkinci olarak, kutsala yapılan herhangi bir saldırı, onun savunulması için duyguları harekete geçirir. Üçüncü olarak, kutsala açık bir şekilde seslenilir. Kutsal kelimeler, adlar, yerler, kitaplar, bayraklar ve totemler vardır. Bu tür semboller kutsalı elle tutulabilir yapar ama hiçbir şekilde onun alanını kısıtlamaz. Doğaya yerleşik haldeki kutsal, kurumları ayakta tutan bütün sınıflandırmaları ve teorileri savunmak için en belirgin noktalardan şimşek gibi çıkar. Durkheim için kutsal, özünde toplumun bir eseridir. O, sistem için ihtiyaç duyulan enerjinin sağlandığı belli bir iş bölümü biçimine dayanan, zorunlu bir dizi uzlaşımıdır. Kutsal, doğa ile toplumun birbirini yansıtarak ve bilineni sürdürecektir bir dengeye ulaştığı dayanak noktasıdır. (Douglas, 2016, s. 156-157)

Douglas, toplumsal dengeye dikkat çeker. Cemaatin dışarıdan bakıldığında denge biçimi sunması, çalışmaların zamandan yoksun bir tavır barındırmalarının getirdiği çıkarımlardan bir tanesidir. Hayal edilen cemaat portresi dengeli, zamansız bir portre gibi hayal edilmesine karşın, cemaatlerin içinde çatışmayla süregiden bir zaman biçimi vardır. Gerçekte denge kavramı; dilsel olarak oldukça sıkıntılı bir durum barındırmaktadır. Dengenin tahayyül edilebileceği sınırları ifade edebilmek olanaksız durumdadır. Denge kavramı, zamanı okumak gibi iddialı bir savın önünde büyük bir engel teşkil eder. Shotter, toplumsal güçlerin bir dengeye doğru ilerlediğini öne süren ve işlevselciliğin çağdaş hâline inananlardan birisidir. Oysa 1950'lerde antropologlar bu sorunu araştırdılar ve toplumu dengeye doğru götüren bir gücün varlığını önceden varsaymak onlara şüpheli gelmiştir. Denge varsayılmaz;

o ispat edilmeli ve her tür toplum için farklı bir ispat söz konusu olmalıdır. Shotter, düzensizliğin düzenden daha muhtemel olduğunu hatırlatır (akt. Douglas, 2016, s. 73). Shotter'ın işaret ettiği düzensizlik kavramı olumsuz bir izlenim bırakmaktadır. Ancak cemaatlerin kendine özgü düzensizlikleri olarak işaret edilen nokta, cemaat içindeki zamansal portreyi ifade etmeye oldukça yakın görünmektedir. Cemaatin kendine özgü düzensizlikle dönüşen bir iktidar biçimi olduğu, zamanı genişletmiş ve sınırları daha net görebilme şansı yakalanır. Görünen düzende aslında bir düzensizlik hâlidir. Düzen veya denge dediğimizde sadece anlık bir görme biçimi sunmuş oluruz.

“Sıcak bir duyguyla” hayali kurulan o cemaat, hayal gücümüzü daha hızlı koşmamız için kışkırtır ve hayal edilen cemaati daha da çekici hale getirir. Hayal edilen (varsayılan, düşlenen) cemaat bu farktan beslenir ve büyür. Bu kusursuz imgeye leke süren bir diğer fark, hayallerimizdeki cemaat ile “gerçekte var olan cemaat” arasındaki farktır. Gerçekte var olan cemaat, cemaatin ete kemiğe bürünmüş hâliymiş gibi yapan, bir rüyanın gerçekleşmiş hâli gibi görünen ve -böyle bir cemaatin sunacağı varsayılan iyilikler karşılığında- koşulsuz sadakat talep edip, bu sadakatten yoksun her eylemi hıyanet sayan bir kolektiftir. (Bauman, 2017, s. 10-11)

Gerçekte var olan cemaat yeni bir iktidar mücadelesinin habercisi olarak bireyin karşısına çıkar. Bunu göze alarak sınırlar içine dahil olma mücadelesini veren birey için aidiyet, bireysel tahayyüller askıya alınmadıkça veya azaltılmadıkça pekişmez. Cemaat; sınırlar içinde dolaşan etiketlerde belirleyicidir ve bu belirleyicilik cemaatlerin sınırlar içerisindeki çatışma sürecini yönetmesinde doğrudan bir yönelim sergileme biçimi olarak çıkar. Etiket üretimi, toplumsal hayatın dalgalanmasını dengeler ve hatta bir noktaya kadar, uygulandıkları gerçeklikleri yaratır. Bu gerçeklik yaratımı, zamansal portrede tek bir doğrultuda değil, karşılıklı onaylamalarla veya uzlaşmalarla süregiden bir süreç barındırır.

Ian Hacking, Michel Foucault'nun öznelere oluşturulmasına dair çalışmasıyla işaret edilen, etiket ve gerçeklik arasındaki ilişkiyi ele almıştır. Hacking'in “insan yapmak” dediği bu sürece göre, insanlar etiketlenir ve çeşitli yollarla bu etiketlere

uyumları sağlanır (1985). Sapmaya ve sapkınların kontrolüne odaklanan 19. yy istatistikleri üzerinde çalışarak, “insan yapmanın” nispeten yakın bir geçmişi olduğunu ileri sürer. Antropolog hemen karşı çıkmaya meyillidir. İnsanlar her zaman birbirlerini etiketlemekteydiler ve bu hep aynı sonuçları doğuruyordu, yani etiketler yapışıp kalıyordu. (akt. Douglas, 2016, s. 142)

Zamansal portrede etiket üretimleri ne kadar artış gösterirse, bu etiketleri sahiplenene ve onlara göre yaşamaya çalışan bireylerde mevcut olmaktadır. Bu sahiplenmeler beraberinde mevcut cemaatleri revize etmeye ya da yeni cemaatlerin oluşmasına neden olmaktadır. Dolayısıyla var olan etiketlerin yeniden üretilmesi ve yeni etiket üretimi “gerçekliğin” sınırlarının belirsizliğini yok etmeye çalışan hareketli iktidar biçimleridir. Çünkü etiketler aynı zamanda söylem geliştiren ve bunu sınırlar içinde dağıtan bir özelliğe sahiptir. Etiketlerin bir diğer noktası, kendi başlarına bir cemaat anlatısı oluşturma özellikleridir.

Bireyin cemaat ile aidiyet kazanması veya o aidiyet alanından dışarıya çıkma isteğinin bulunması, insanların sınır çizme ve sıkı korunan kontrol noktaları kurma veya bozmalarına neden olmaktadır. Farklılığın bir “hak” hâline gelmesi, yeterli sayıdaki bir topluluğun o değerleri paylaşmasını işaret eder. Bundan dolayı bu değerlerin sınırlar dahilinde olanlar tarafından savunulması için bir çıkar mekanizması hâline gelmesi gerekir. Yine de yaşam pratiklerinde bireyselleşen bir korumacılıkla süren zamansal çerçeve, dışarıdakilerin girişinin engellenmesini veya sınavlar yoluyla içeri alınmasını bekleyen bir geçiş biçimini barındırır.

Cemaat sınırlarında doğma

Bir cemaat içinde doğmak, belli ön kabullerle çevrili kimlik inşasının habercisi anlamına gelmektedir. Kişinin ne olabileceği, özellikle Kayışlı köyü gibi alanlarda doğumundan itibaren belirginlik göstermeye başlar. Doğal analogilerle beraber kişinin ne yapması gerektiği, cemaat tarafından kişiye yaşam pratikleriyle öğretilmeye, uygulatılmaya çalışılmaktadır. Kişinin bu sınırlar içinde aldığı konumun getirdiği yaptırımları nasıl karşıladığı, nasıl yorumladığı önemlidir.

Kişi kendini içinde bulunduğu cemaat sınırlarına ne kadar ait hissetmektedir ve bu çalışmaya ilham veren İhsan Hala, on bir yaşına kadar büyüdüğü sınırlar ile nasıl başa çıkmıştır? İşte bu sorular ile gelen mikro siyaset içindeki deneyimsel anlatıların şekillendirdiği bir portre ile karşı karşıyayız. Cemaat sınırları içinde doğmanın getirdiği sorumlulukları birey çeşitli detaylar

ve taktiklerle yerine getirirken önemli kararları cemaate bırakmaya yönelir. Ancak önemli kararlar üzerinde hem düşünsel hem eylemsel hareketlilik sezildiğinde cemaat üyeleri tedirgin olur. Örneğin İhsan Hala'nın çocukluğundan itibaren cemaat sınırları içindeki erkek çocuklardan farklı eylemler göstermesi, erkekliği ve kadınlığı yeniden üretme yolunda çaba gösteren Kayışlı köyündeki kadınların dikkatinden kaçmamıştır.

İhsan Çolak: Komşularım anneme derlerdi, senin bu küçük oğlun niye bu kadar süslü giyiniyor? Satılık mı derlermiş. Annem tabi eve gelince bana kızardı. Bak oğlum böyle böyle diyorlar. Yani düzgün giyin. Anne dedim; ben onlar için yaşamıyorum, kimse için yaşamıyorum, kendim için yaşıyorum. Ne derlerse desinler. Sen kiralık mı diyorlar, satılık mı diyorlar, evet satılık de dedim, geç. Yani takma bunları kafana. (Akşahin, 2012)

İhsan Hala'nın ifade ettiği sözler bu anlatı özelinde dilsel bir kırılma anının ilk tezahürlerinden biridir. Başkaldırı, cemaat üyeleri tarafından sezildiği andan itibaren bir gündem hâlinde neredeyse tüm sakinler özelinde dilsel ifade olarak yerini alır. Çünkü farklılık, aynılığın kırılmaya çalışılmasının habercisi olarak zihinlerde canlanır. Durkheim'e göre bu yalın toplum türlerinde, bireyler toplumsal düzen fikrini içselleştirerek ve kutsallaştırarak benzer şekilde düşünür hale gelir. Kutsal olanın tehlikeye girmesi durumunda her iyi vatandaş savunmaya çıkar (akt: Douglas, 2016, s. 29). Bu işaretle baktığımızda, kutsal olanın yani erkeklik anlatısının kırılması hem İhsan Hala'nın ailesi özelinde hem de diğer hanelerin içinde bir sorun hâline gelir. Ev sakinleri "normalleştirme" başlığı altında bir eylem pratiğinde yaşam politikalarını belirler. Diğer cemaat üyeleri, farklılığın kendi üzerlerine yansımaması için kendi alanlarını koruma çabalarına girişirler.

İhsan Çolak: Küçüktüm o zamanlar, ilkokul dörde gidiyordum. Abim filan tabi buradayız hepimiz. Abim arkadaşlarıyla; ufak abim, küçük abim. İki abim var zaten. Burada komşuların kızlarıyla sek sek oynuyorduk. Sıcaktı hava, benim de başımda kızlarla sek sek oynarken puşi gibi bir şey vardı. Tam sıra bendeydi, ben oynuyordum, böyle hoplarken abim de arkadaşlarıyla beraber köşeden döndüler. Gördü beni öyle, bir güzel dayak. O zaman ilkokul dörde

gidiyorum. Efendim kızlarla niye oynuyormuşum sokakta diye, sek sek oynuyormuşum diye. Dişlerimi filan kırmıştı hatta, dövüştü. O günden beri abimle gıcığız birbirimize. On iki senedir de görüşmüyoruz. (Akşahin, 2012)

İhsan Hala'nın başkaldırısının rahatsızlığı aile için geçmişte olduğu gibi günümüzde de sürdüğü anlaşılmaktadır. Anı üzerinden baktığımızda, stratejik olarak "normalleştirme" çabalarının yetersiz kalması, yok saymakla sonuçlanan bir durum teşkil etmiştir. Yok saymak ne kadar meşruluk teşkil eder? İşte burada cemaat içindeki söylemlerin dolaşmasının, bu eylemliliği ne kadar haklı çıkarabilir sorunsalı ortaya çıkmaktadır. Foucault, iktidar ilişkilerine yönelik değerlendirmelerinde söylemi kurucu bir unsur olarak öne çıkarmakta ve onu belli bir tutarlılığı olan ifadeler bütünü şeklinde tanımlamamaktadır. Ona göre özne, iktidar ilişkilerinin dışında var olamaz. Bunun yanı sıra söylemden kopuk bir iktidar ilişkisinden de söz etmek mümkün değildir (akt. Eroğlu, 2016, s. 41). Foucault'nun işaret ettiği sınırlarda söylemler belirleyicilikleriyle iktidar ilişkilerini şekillendirirler. Söylemin mümkün olması için temel kategoriler üzerinde hemfikir olunmalıdır. Cemaatlerden başka hiçbir şey aynılığı tanımlayamaz. Unsurlar, cemaatlerin doğada kendi analogilerini bulduğu kümelerle atanırlar. Bir yandan, birtakım analogiler yaratmak için gerekli duygusal enerji toplumsal endişelerden doğar. Öte yandan bireylerin zihninde, zamanlarını, enerjilerini zor meselelere harcama isteği ile arkalarına yaslanıp etraflarındaki toplumun kurucu analogilerinin yönetimi ele geçirmesine izin verme güdüsü arasında bir gerilim vardır (Douglas, 2016, s. 81). İşte bu gerilim, zamansal portrede İhsan Hala'nın hesaplaştığı yaşam pratiklerinin tezahürüdür. Cemaat sınırları içinde analogiler daha önce de belirttiğimiz gibi kişinin doğduğu sınırlar içindeki kimlik inşasını belirlemektedir. Cemaat yapmak istediklerine meşruluk kıvılcımı vermek için doğallaştırıcı bir prensibe ihtiyaç duyar.

Doğal ced doğal yavruya göre neyse, canlı baba canlı oğula, ölü baba da ölü oğula göre odur. Geriye doğru gitmeye devam edersek, analogi, ölmüş babanın babasının babası, ölmüş babanın babası ve ölmüş baba arasındaki aynı ilişkiyi, yaşayan insanların meşru toplumsal düzenlemelere dahil olmaya ne kadar hazır oldukları ölçüsünde gerekçelendirebilir. Böylece kurumlar kırılgan uzlaşımlar olma evresini atlatırlar. Doğada bulunurlar bu yüzden

mantıkta da vardırırlar. Doğal hale getirildiklerinde evrenin düzeninin bir parçasıdır ve argümanın zemini olarak durmaya hazırdırlar. Toplumsal organizasyonun doğallaştırılmış prensiplerinden iki örnek verilmiştir. Birisi, dişi ve erkek arasındaki ilişkinin sol ve sağ arasındaki ilişkiye benzetilmesiyle ilkel durumun kurulmasıdır. Diğeri ise ced ve yavru arasındaki ilişki analogisi ile soy kütüğünün kurulmasıdır. Antropolojik literatürde, toplumsal ilişkilere doğal bir mevki atfeden böyle birçok analogi bulunur. (Douglas, 2017, s. 78-79)

Topluluğun İhsan Hala'dan beklentisi, büyüklerine, akrabalarına (kendi ağabeyine), köydeki ve genel olarak kabul edilen her yerdeki kendisiyle aynı cinsiyetten kişilere (erkekler ve "erkekçe davranması") benzemesidir. Ataların düşüncesinden dışarıya çıkma girişimi yeni kimlik oluşumunda bir süreç teşkil eder. Foucault, düşüncelerin nasıl doğrudan kurumlara dönüştüğünü veya tam tersi kurumların bireysel düşünceyi alt edip insanların bedenlerini nasıl kendi geleneklerine göre şekillendiğini gösterir. Ancak kurumların amaçları olamaz. Sadece bireyler niyet edebilir, bilinçli bir şekilde plan yapabilir ve dolambaçlı stratejiler tasarlayabilir (akt. Douglas, 2017, s. 130). Bundan dolayı yeni bir kimlik inşası, kişinin ne olduğunu düşünmesiyle başlar. Kimlik arayışına adanmış bir hayat, kargaşa doludur. "Kimlik", göze çarpmak demektir. Farklı olmak ve bu fark vasıtasıyla benzersiz olmak demektir. Bu yüzden kimlik arayışı, bölmek ve ayırmaktan başka bir şey olmaz (Bauman, 2017, s. 22). İhsan Hala'nın kimlik arayışı, topluluğun huzurunu bozan bir portre yaratır. Cemaat bunu kendi hafızası ile organize etmeye çalışır. Bunu yapmak için kişisel merakın önünü tıkar, kamu hafızasını organize eder ve belirsizlik üzerine kesinlik dayatırlar. Kendi sınırlarını işaretlerken bütün alt seviye düşünceyi etkiler, böylece kişiler kendi kimliklerini fark eder ve birbirlerini topluluk üyeliği aracılığıyla sınıflandırırlar. (Douglas, 2017, s. 144)

İhsan Çolak: Ben hep kendimi bildim bileli kadını. Yani her şeyimle. Mesela hiç kimse bana silah zoruyla bir şey yaptırmıyor. Ya da giyinmeyi ya da süslenmeyi kimse bana zorla....İçimden gelen bir şey bu. Çocukluğumdan beri hep böyleydin. Mesela burada otururken de annem ve babam tarlaya giderlerdi, ben evdeydim. Ev işi işte

yemek, temizlik. O tür şeyler hep. Hiç yani tarlaya gitmiyordum. (Akşahin, 2012)

İhsan Hala'nın çocukluğundan itibaren kendisini diğer cemaat üyelerinden farklı hissettiği ve bahsedilen sınıflandırmada kendisini topluluğun beklentilerine uygun konumlandırmadığı görülmektedir. Cemaatin sunduğu kimliklere baktığımızda, İhsan Hala'nın tanımsal karşılığını sağlayabilecek bir söylem zincirinin hafızalarında olmadığı ortaya çıkmaktadır. Çünkü ele aldığımız cemaat tipi Tönnies'in tanımıyla doğal cemaatler şeklinde organize olmuştur, cinsiyetler doğal olarak iki şekilde sunulmaktadır. Kadın veya erkek olmak ve bu sınıflandırmalarla gelen özellikleri taşımaktır. Bunlar, birbirini tamamlayan bir yapboz edasıyla cemaat sınırları içinde yaşamına devam eden analogilerdir.

Doğal cinsiyet ayrımı, kadını çocuk yapmada ve büyütmede özelleştirir. Verimlilik baskısı ve güç dağılımı, cinsiyete dayalı bir iş bölümü oluşturmak üzere bireysel tercihleri aşabilir; ama her ne zaman mecburiyet azalsa, prensibe meydan okunacaktır. Sağ ve sol elin bütünleyiciliği ile cinsiyetlerin bütünleyiciliği arasındaki analogi harika bir retorik kaynağı sağlar. 'Kadın erkek için ne ise sol da sağ için odur. Basit bir bütünleyicilikten siyasi bir hiyerarşi türetilmiştir. (Douglas, 2017, s. 74-75)

İhsan Hala'nın varlığı bu analogik sınıflandırmanın yeni bir kimlik üretmesine, yeni bir sınıflandırma biçimi oluşturmaya neden olmaktadır.

Sınırları esnekleştirme: Askerlik

Hala'nın cemaat sınırlarından çıkışından sonraki süreçte, deneyimsel olarak ifade ettiği tek etkinlik alanı askerliktir. Bundan dolayı İhsan Çolak'ın askerlik üzerinden stratejik olarak nasıl bir deneyim kazandığı süreci anlamlandırmada önemlidir. Çünkü askerlik sınırlarındaki esnekleştirme çabaları, İhsan Hala'nın köy sınırları içinde verdiği mücadelenin sınavlanmış hâli olarak kendini gösterir.

Askerlik, toplumsal cinsiyet rollerinin belirlenişinde, var olan ve söyleme yansıyan erkeklik kurgusunun ortaya çıkışında rol üstlenmektedir. Militarist söylem ve uygulamalar toplumsal normlar içerisinde normalleştirilerek askerlik erkeklerin hayatında bir dönüm ve geçiş noktasına gelmesine neden olmaktadır (Karacagil, 2017, s. 4412). Erkek olmanın toplumsal algısı, sadece biyolojik olarak erkeklik organıyla doğmuş olmakla belirlenmemektedir. Dolayısıyla biyolojik

olarak erkek doğmuş bir çocuğun tıpkı sünnet veya heteroseksüel cinsel ilişki gibi çeşitli yollar ve evrelerle “tam erkek” olması sağlanmaktadır. Tıpkı kadınların hizaya sokulması gibi, erkekler de farklı toplumsal yapılarda ortaya çıkan özgün araçlarla ve çeşitli ritüellerle “adam” edilir. Kırılmayı, parçalanmayı ve şişirilmeyi hemcinsleriyle birlikte yaşadıkları askerlik ortamı, cinsiyet rollerinin devamını sağlayan tek cinsiyetli bir toplumsallaşma süreci olarak, erkekliğin inşasında özel bir rol oynar (Barutçu, 2013, s. 62). Bu rol, erkeğin hayatı boyunca sürdürmesi gereken “kadınsı olmama” hâlinin yoğun bir şekilde dayatıldığı bir süreç olma özelliğine de sahiptir. Erkeğin sahip olduğu erkeklik, askerlik hizmetinde iyice değersizleştirilen kadınlıkla arasına koyduğu mesafeyle güçlenir. Erkeklerin sadece nasıl erkek gibi olacağını değil, nasıl kadın gibi olmayacağını da bu süreçte öğrenmesi beklenir. Kadınsı özelliklere yer verilmeyen ve “erkekçe” tavırların yüceltildiği bir ortamda erkeklerin birbirlerini aşağılama yöntemleri, bu durumun bir sonucu olarak kadınsı özelliklerin negatif kullanımıyla gerçekleşmektedir. Erkekler arası bir hiyerarşinin askerlik gibi herkesin tek tipleştirildiği bir yapıdaki tezahürü, ancak kadınsı hal ve hareket sergileyen erkeklerin dışlanmasıyla gerçekleşmektedir (Barutçu, 2013, s. 63).

İhsan Hala: Acemi birliğim Malatya'daydı, topçu şoförü olarak gitmişim. Usta birliğim Van-Erciş. Tabii şoför olarak gittim ama şoförlükle hiç alakam yoktu. Nasıl yoktu diyeceksiniz. Girerken kuaför olarak yazdırdım kendimi. Tabii biliyorsun askerde kadınların sözü geçer. Kocaları ikinci plandadır. Bir albayın hanımı ile aram çok iyiydi. Binbaşının hanımı ile de aram çok iyiydi. İşte böyle kesimdi, boyaydı, fündü derken fal bakardım onlara. Albayın evde kalmış bir kızı vardı. Ona işte yüzük görünüyor, yok beyaz kumaş görünüyor, bilmem ne, böyle geçti. Ondan sonra onlara gün düzenlemeye başladım. Van-Erciş gibi bir yerde yani. Bütün gün lojmanda ne yapacaklar. Ben onları gazinoya topluyordum, siz kek yapın, sen onu yap, öbürü bunu yapsın. Gelin yiyip içelim, ben size oynarım diyordum. Öyle boş zamanlarda birde garsonluk yapıyordum, kuaförlük dışında. Özel geceleri oluyordu onların, hafta sonları. Subay, astsubay, binbaşı, albay hepsi hanımları ile geliyorlar, bende oynamayı çok

seviyordum. Hatta ben garsonluk yaparken oyun havaları çalmaya başladı. Albaya gitmişim, dedim böyle böyle komutanım, ben oynamak istiyorum, oynayabilir miyim? Beni gönderdi, bende kızdım, elimdeki tabakları fırlattım yere, oynatmadı beni diye. Tabii saatler ilerledi, albay kafayı buldu. ‘İhsan gel bakalım buraya’, ben yine servis yapıyordum. Elimde tabaklar vardı. Tekrar mutfağa, sonra piste. Oynamaya tabii oynamak oynamak oldu. Gece boyunca ful göbek attım. (Akşahin, 2012)

Böyle bir portrenin işaret ettiği yaşam pratikleri karşısında İhsan Hala, askerlik anlatısının sunduğu biçimin dışına çıkarak, farklı bir zamansal eylemlilik çabasına girişmiştir. Askerliğin dolambaçlı ve çapraşık yolunu, kendi okuma biçimiyle nasıl koordine ettiği ifadelerinden açıkça anlaşılmaktadır. Mekânı okumak ve eylemsel pratiklerle kimliğini meşrulaştırmak, İhsan Hala'nın kabul edilmesini mümkün kılmaktadır. Bir fikrin yerleşmesi toplumsal bir süreç olmakla beraber, bir düşüncenin sağlamaşması, toplumsal olduğu kadar bilişseldir. Toplumun en temel biçimlerine odaklanmak, bireysel çıkarlar dengesinde asla görünmeyecek meşruluk kaynağını açıklığa kavuşturur. Meşruluk elde etmek için her tür düşüncenin haklılığını mantıkta ve doğa da bulan bir formüle ihtiyacı vardır. Ceylan'a göre bireyin toplumsal gücü, yani toplumda başkaları üzerindeki etkisi, zaman zaman bireyin sahip olduğu statünün bir ölçütü olduğu söylene de, bu etki toplumsal statünün belirleyicisi olmaktan çok, sonucudur. Birey gücünü ve nüfuzunu sahip olduğu statüden alır. Gerçekte bireyin statüden almadığı bir toplumsal gücü, nüfuzu ve saygınlığı yoktur. Dolayısıyla yüksek toplumsal statüye sahip olanların aşağı toplumsal statüye sahip olanlardan daha etkili olduğu açıktır. Bu durum, bireyin neden sürekli olarak toplumsal statüsünü geliştirmeye çabaladığının sebebini ortaya koymaktadır. Toplumsal statünün geliştirilmesi, kişiye hem bireysel olarak tatmin duygusu hem de başkaları ile mücadelelerinde başarı sağlar (Ceylan, 2011, s. 93). İhsan Hala'nın askerlik alanındaki statü sağlayabileceği kadınlar üzerinden bir söylem alanı açması, statü kazanması yolunda önem teşkil etmektedir. Böyle bir okuma beraberinde eylem alanının genişlemesine ve yaşam pratiklerinin meşrulaşmasını sağlamaktadır.

Ata vasiyeti: Cemaate dönüş

Bu çalışmaya konu olan belgeselde İhsan Hala'nın on bir yaşında İzmir'e taşınmasından otuz beş yaşına kadar olan kısma dair herhangi bir portre sunulmamaktadır.

Belgeselde sadece askerlik dönemine dair ifadeleri yer almaktadır. Belgeselde göremediğimiz diğer dönemleri, bizler için değerli olan cemaat dışındaki kimlik inşası deneyimlerinden mahrum kalmamıza neden olmaktadır. Bu çalışma özelinde görsel antropolojinin dezavantajlarından bir tanesi de bazı kısımların bulunmayışıdır.

İhsan Çolak: Annem ve babam rahatsızlanınca onlar için tekrar köye döndüm. Ondan sonra annemi kaybettim. Annemden sonra babam rahatsızdı, beş ay sonra babamı kaybettim. Ondan sonra temelli burada kaldım. İzmir’e bir daha dönmedim. Ev kapanmasın yani işte, tekrar kardeşler toplansın, bir arada olsunlar diye. Babam öyle vasiyet etmişti. O yüzden burada kaldım. Ne abilerim geldi ne ablam. Bir kere geldiler, bir bayram, daha yok. He diyeceksin görüşmüyor musun? Görüşmüyoruz, çok nadir. Bir ölüm olursa ya da bir tanıdığın düğünü olursa o zaman. (Akşahin, 2012)

Vasiyetle temellendirilen bir geri dönüşü nasıl okuyabiliriz? İşte bu noktada bir ayrım meselesi bizi muallakta bırakır. Douglas’a göre öbür dünyadan işe koyulan atalar, toplumsal uzlaşımları doğal hale getirerek mühürleyen analogiyi temin eder. Odak noktası, toplumun yapısını nasıl sembolize ettikleri değil, ona nasıl müdahale ettikleri olmalıdır. Ataların görevleri arasında en az zaman alanın, oturdukları yerden tapınılmak olduğu söylenebilir. Tam iş tanımı, kamusal talebe cevaben günlük ilişkilerin sürekli aktif takibini içerir (Douglas, 2017, s. 75-76). Douglas’ın işaret ettiği şekliyle vasiyet, bir düzenleme biçimi olarak karşımıza çıkar. Temas edilen atanın son talebi, son düzenleme biçimi olarak yaşam pratiklerinde karşılığını bulur. Vasiyetle temellendirme durumu sadece hala özelinde değil cemaat üyeleri tarafından da anlatılabilir, kabul edilebilir bir anlatı temeli barındırmaktadır. Cemaate girme çabalarını ata toprağına dönüş olarak okuma biçimi geliştirmek, İhsan Hala’nın portresine avantajlar sunmaktadır.

Cemaat Üyesi (Bir köy sakini): Ya şöyle, İhsan Hala bu köyde doğmuş, bu köyde belirli yaşa kadar kalmış fakat İhsan’ın bu köyde küçüklüğünden dolayı yetişme tarzı budur. İnsanlar İhsan halayı kendi içinde kendi bünyesinde olduğu için, kendi

halkımız içinden olduğu için daha erken tanıdı. İhsan hala dışarıdan gelmiş olsaydı belki insanlar farklı görebilirdi, bakabilirdi. Ama İhsan hala bu köyde doğma birisi. (Akşahin, 2012)

Cemaat sınırlarında doğmak her ne kadar Hala üzerinde bir yansıma biçimi sunsa da beraberinde getirdiği içeridekilerden biri olma özelliği ile kolay kabul edilmesine yol açmış görünmektedir. Bu durum cemaatin kendi “kötüsünü” dönüştürebilme olanağı olarak bir hal almaktadır. İhsan Hala’nın asıl durumunun cemaat sınırlarından içeriye girme değil, içerideki analogilerin sunduğu etiketleri, stereotipleri ele alarak, onları kendisinin dahil olabileceği bir etkinlik alanına dönüştürme durumuna getirme çabasıdır. Bu uğraş karşılıklı bir söylem zincirinin oluşturacağı bir anlatı modeli oluşturmaktadır. İhsan hala için koşulların zemini, bu köyde doğması ve vasiyet ile ilişkilendirmesi ile sağlam bir portre sunmaktadır.

Bir uzlaşma ürünü olarak Hala etiketi

Belli sınırlar içinde kabul görme deneyimleri, oldukça zor ve meşakkat isteyen yaşam pratikleriyle dolu bir portre sunar. Özellikle İhsan Hala gibi doğal analogilerin sınırları dışından gelerek kabul görme deneyimi, cemaat sınırları tarafından daha büyük bir tehdit olarak görülür. “Normal” olana yapılan başkaldırının getirisi cemaat üyeleri tarafından oldukça net bir şekilde yapılan tavırlarla gösterilmiştir. Yok saymak, ötekine verilen bir ceza biçimidir. Ama öteki ile ilgili dilsel söylemler, varlığı süresince cemaat üyeleri tarafından dolaştırılmıştır. Burada mesele kutsalı kirleteni kirletme çabalarıdır.

İhsan Hala: Köydeki insanlar beni biraz zor kabul ettiler. İyi bakmadılar, dışladılar, konuşmadılar falan. Baya bir zorluk çektim. Şimdi mesela bakkala gidiyorsun kimse seninle konuşmuyor, etmiyor. Çoluğu çocuğu yüz çeviriyor. Mesela kadınları öyle ki, burası benim köyüm yani, burada doğup büyümüşüm. Yani dışarıdan ayrı yeten gelme bir şey değil. En ufak bir şeyde hemen dedikodu. Esrar satıyorsun dediler, karı satıyorsun dediler. Ki bu köy yerinde esrarı, karıyı kime satacaksam! Hayatım boyunca sigara içmemiş insanım, esrar içecekmişim. Ya da esrar satıyormuşum. İhsan şunu yapıyormuş, İhsan bunu yapıyormuş, erkeklerle

beraber oluyormuş. Yani bir sürü şeyler söylediler. Kulak tıkadım hepsine ama bir yere kadar tıkadım. (Akşahin, 2012)

Cemaat üyeleri tarafından İhsan Hala'nın belirsizliğini yok etme çabaları, onun aynılığını sunan diğer anlatılardan beslenmek olmuştur. Bauman'a göre bu yöntemi, "benim gibi olan diğerleri" demek, defalarca bana söylendiği ve gösterildiği şekilde benim kadar değersiz olan diğerleri demektir; "daha çok onlar gibi olmak" şimdi olduğundan daha da değersiz olmaktır (Bauman, 2017, s. 128). "Hala gibi olanlar" demek, beraberinde bir stereotip zincirini getirir. Halayı bunlarla ifade etmek, cemaat üyelerinin içini rahatlatır ve eylemlerini meşrulaştırır. Bu meşruluk "normal" olanın yani kendisinin kutsallığını pekiştirir. Kıyaslama bir güç ilişkisinin dışavurumudur. Bundan dolayı İhsan Hala cemaat içindeki kötülüklerle aynı sınıfta bulunarak temas edilmemesi gereken bir alana dönüşür. İhsan Hala, ilk zamanlarda sınırlar içinde dolaşan söylemlere kulak tıkayarak, söylemlerin yoğunlaşmasını neden olmaktadır. Hala etiketinin dönüşümü böyle bir kötülemeyle başlaması ileride onun meşrulaştırıcı pratiğiyle sağlamlık kazanacaktır. Ama öncesinde etiketin oluşumu, İhsan Hala'nın köy sınırları içinde doğması durumudur. Çünkü kendi "kötüsünü" dönüştürme hâli, kutsalın kutsal olmayana dair bir savaş hâlini almaktadır. Her iki etiket temsilcilerinin bu savaş durumunda ortaya çıkarmış olacağı etiket, bir uzlaşma ürünü olarak karşımıza çıkmaktadır.

Öteki'nin öteki yaratması

İhsan Hala: Ama tabi öbürleri gibi işte böyle giyineyim sokakta, makyajlı dolaşayım, düğüne gittiğim gibi kıyafetlerle dolanayım. Ay işte ayol tatlım, nasılsın bilmem ne falan, hiç öyle bir şeyim yok.

Cemaat Üyesi (Köy sakini): Bu tür insanların büyük şehirlerde biliyorsunuz, değişik sektörlerde çalıştığını biliyoruz. Bu çocuk bu tür şeylere girmemek için buraya kendi köyüne geldi. (Akşahin, 2012)

Sınırlara dahil olmak beraberinde fedakarlıkları getirir. İhsan Hala'nın kendisine yapılanları, kendisi gibi olan diğerlerine yapmasını bir sınır geçme stratejisi olarak yorumlamak olanaklıdır. Kimliğiyle kutsal tehlikeli hale getiren Hala, diğer kutsallarla olan temasını

en aza indirmek zorundadır. Çünkü imajın sağlamış olduğu titizlik, halanın üzerinde bir bulutsu edasıyla dolmaktadır. Her hareketin bir söyleme dönüşme potansiyeli barındırması, İhsan Hala'nın yaşam politikalarını belirlemede etkili olmuş görünmektedir. Bir ötekiyken, öteki yaratma çabası bu doğrultuda yapmış olduğu pratiklerden biridir. Belli bir sınırı tanıma çabası, belli bir grubu kutuplaştırma ve dışarıda bırakması fedakarlığını sunmasına neden olur. Böylelikle kendisi ve ona cinsel yönden benzeyenler arasında da bir sınır çizme durumu oluşur. Burada benzerlikten çok farklılıkların belirleyici olduğu bir sınıflandırma modeli bulunur. Benzerliği en aza indirmek ve olumsuzlukları farklılıklara yüklemek bu sürecin başarılı bir stratejiye dönüşmesinde İhsan Hala için önem teşkil etmektedir.

Stratejik bir yönelim: Kıraathane baskını

İnsanlar biyolojik organizmaların yapamadığı şeyleri yaparlar. Bekleme stratejileri uygulayabilir, iki adım ileri gitmek için bir adım geri çekilebilir ve başka dolambaçlı davranışlarda bulunabilirler. İnsan davranışına özellikle uygun açıklama türü niyet kavramını temel alan açıklamadır. Elster'e göre, nedensellik ve niyet teorilerinin birleştirilmesi, insan davranışına dair açıklanacak her şey için yeterli olur. İnsanların göz önünde bulundurduğu nedensel teoriler vardır ve bunlar az çok hatalı olabilirler (Akt: Douglas, 2017: s. 53). Bu işaretle baktığımızda, İhsan Hala'nın cemaat sınırlarında olan söylemleri görmezden gelmesinin ardından devam eden yok sayma durumu, İhsan Çolak'ın stratejik olarak bir tepki koymasına neden olmuştur. Bunun etiket üretiminde büyük bir dönüşüm anı olduğunu ifade edebiliriz. Şimdi onun ifadelerinden bu anı ele alalım.

İhsan Hala: Bir gün tepem attı gittim kahveye. Dedim siz benim bir şeyimi gördünüz mü? Ya da beni biriyle yakaladınız mı? Hayır! Karınıza bir şey yaptım mı? Ya da çocuğunuza çocuğunuza? Hayır! E ne karışıyorsunuz o zaman, dedim. Bu hayat benim hayatım. İstersem bomba koyup patlatırım, istersem veririm. Size ne, dedim. Çıkmıştım kahveden zaten oymuş yani, ondan sonra hiç kimse bir şey söylemedi. Tabii bu gitgide yardımlarımdan dolayı. Mesela hayır olur, köyde yaşlılarla beraber ben çalışırım. Hayır ben dağıtırım. Mesela düğün yemeği olur yine ben koştururum. Yemeğin dağıtılmasında, bulaşığında falan hep yardım ederim. Hep yardım, elimden geldiği kadar. Kim olursa olsun. Yani bir

komşum camı silinecek, gelir misin? Arkadan muhtar arıyor, muhtarlık düzenlenecek, gelirim. Köyün imamı öyle, cami temizlenecek, gelir misin? Yaşlı kadın olsun mesela temizlikte olsa yine yardım, hep yardım. Yardım, yardım, yardım. Hiç yani bıkmadan ne dediyse gittim. Hep evet, hiç hayır yok. Baktılar benden bir zarar gelmiyor, en sonunda kabul ettiler. Ondan sonra “hala, abla”, ilk başta abla dediler sonra hala. Daha sonra köyden biri söylemişti, bunu da duyunca herkes öyle hala, hala. Benim de hoşuma gitti. Öyle hala olarak kaldı. Abladansa hala daha kibar geliyor. (Akşahin, 2012)

İhsan Hala'nın cemaat söylemine karşı kiraathane çıkışında bulunması, cemaatin değerlerine temas etmesine neden olur. Böyle bir temas, etiketin üretimine cemaatin de dahil edilme noktasıdır. Yok saymanın yerine benimseme ve işleme süreci devam eder. Hala etiketinin oluşumu bu süreçten itibaren yardım başlığı altında bir inşa süreci hâline gelir.

Cemaat Üyesi (Köy sakini): Hem yanlışsı yok, faydalı bir insan; üretken, çalışkan. Biz çalışkan insanı severiz. (Akşahin, 2012)

Bu süreçte meşrulaştırıcı olarak ifade edebileceğimiz imam, muhtar ve yaşlılar bulunmaktadır. Onların cemaat sınırları içindeki söylemlerin kabul edilişi ve dolaştırıcısı olarak önemli statüleri bulunmaktadır. Hepsini ayrı temsiliyetler üzerinden meşrulaştırıcı özelliği kazanırlar. Onlarla olan etkileşim, etiketin biz sınırlarına dahil olduğunun habercisidir. Ama İhsan Hala için dahil olmak, etiketin tanım çerçevesinde dönen yaşam pratiklerinden oluşan bir biçim sunmaktadır. Dâhil olmak, yardımla kurulan bir analogik hal sunar. Yardım etme sürecinin devamlılığı, hala etiketinin yeniden üretilmesini sağlamaktadır. Bundan dolayı hala etiketine dair ilk değişmez sınırlarımız yardım ve çalışkanlık üzerine kurulan analogidir.

“Normal” görünüm ekonomisi

Halanın ata vasiyeti temelinde, cemaat sınırlarına dönme girişiminden itibaren yapmış olduğu stratejik yaklaşımlardan bir tanesinin yardımlaşma olduğunu ifade etmiştik. Bu yardımlaşmanın akabinde, halanın köy içinde giriştiği işleri hala ekonomisi olarak ifade edebiliriz. Hala ekonomisinin sunduğu oldukça geniş bir “normalleşme” alanı bulunmaktadır. Çünkü

cemaat sakinlerinin uğraş içinde olduğu işler üzerinden yaşam pratikleri oluşturmak hem hala etiketinin tanımlamasında hem de daha önce kırmış olduğu stereotipin unutulmasında elzem teşkil etmektedir.

İhsan Hala: Evlere temizliğe gidiyorum. Burada mesela iki ev, tavuklarım var işte yumurtalarımı satıyorum. Onun dışında bizden sonra bir köy var. Çerkez Köy diye bir yer. Orada bir aile ile tanıştım. Üç kız kardeş, onlara temizliğe gidiyorum. Sağ olsun onlara bana evlerini açtılar, yuvalarını açtılar.

Cemaat Üyesi (Köy sakini): Geçimi işte sıkıntılı, temizlik işi bulursa, köy yerlerinde insanlar temizliğe çok insan almıyor. Öyle iş bulursa bahçelerde kendine göre üzüm zamanı üzüm sergisinde üzüm sererek ev kirasını karşılıyormuş. Kirada, hiç malı mülkü de yok. Oturduğu evde kira, köy olduğu halde. Senede 500 lira kira yatırıyor. Onu bile zorla işte üzüm zamanını bekliyor. Üç beş kuruş geçse eline, biraz süsüne düşkün, kıyafete harcıyor paraları. (Akşahin, 2012)

Halanın köyde doğması beraberinde bir statü sahibi olması anlamına geliyordu. Ama köy sınırları içinde mekânsal bir alana sahip olmaması, elindeki güç ilişkisini bir ölçekte kırmaktadır. Çünkü ekonomik güç, analogik farklılığın önüne geçme veya dengeleme olanağı sunmaktadır. Ama genel olarak hala ekonomisi için ifade edebileceğimiz çıkarım, iş bölümü olarak analogik söylemin devamını sağlamasıdır.

Destekleyici değiş-tokuş: “Cinsiyetsizlik”

Hala etiketini ele alacağımız diğer analogik özelliği, cinsiyetsizliğidir. Ona hala denmesinin, yani herkesin halası olmasının, diğer bir yanı, sınır koyma girişimidir. Cemaat sakinleri tarafından oluşturulan bu sınır, onun kutsala olan tehdidinin üstünü örtme girişimidir. Çünkü cinsiyetsizlik, doğal analogiyi korur ve yeniden üretimine devam ettirir.

Cemaat Üyesi (Köy sakini): Yani erkekmiş kadınmış onu hiç öyle görmüyoruz biz. Bizden biri. Erkeklerimizde aynı şekilde, onlardan biri gibi görüyorlar. Benim eşim de çok sever, abilerim kardeşlerim burada hepsi. Çevremizdeki dayılarım var, 80 yaşında, onlar bile gayet normal karşılıyorlar.

Allah'ın yarattığı bu diyorlar. Yani böyle kabul etmemiz lazım diyorlar. (Akşahin, 2012)

İfadelerden görebildiğimiz gibi birçok nokta cemaat üyesi tarafından işaret edilmektedir. Diğer bir durum halanın ameliyat olma düşüncesidir. Bu düşünce kutsalla olan teması tekrardan raftan aşağıya indirecekmiş gibi görünmektedir. Çünkü gizli bir uzlaşma üzerinden gelişen hala etiketi, böyle bir yaşam pratiğinin çok uzağındadır.

İhsan Hala: Ameliyat olmayı düşündüm, sonra buradaki arkadaşlarıma söyledim. Temizliğe gittiğim aileye söyledim. Çerkez köyde temizliğe gidiyorum dediğim aileye. Kadın hemşire olduğu için. Sen dedi yaptırma dedi. Şimdi sonra hormon verilecek dedi, kadın olacaksın. Bu sefer denge daha çok bozulacak dedi, bunalıma gireceksin. Sonra ne olacak? İntihar. E haklı. Şimdi kadın olsam burada ne yapacağım? Hiçbir şey yapamam. Sesim yok, sanatçı olamam. Oyun da nereye kadar oynayacağım. Sonra yine buradan arkadaşlarım; bak ben olsun hanımım olsun, annem babam olsun seni bu şekilde kabullendik. Sen kadın olup eğer gelersen, bu sefer eşim sana iyi bakmaz. Yani iyi gözle bakmaz. Çünkü kadın oldun geldin sonuçta. Beni kıskanacak mutlaka. Bu bende olacak, diğerlerinde de olacak mutlaka dedi. Bence hiç olma, gerek yok dedi. Bu şekilde kal sen dedi. Düşünüp taşındım şimdi buraya kadar bir mücadele verdim kendimi kabul ettirdim, hala olarak. Kadın olup gelirsem... Ya beni affedersiniz yatak için görecekler ya da yine dışlayacaklar. Ondan da vazgeçtim. (Akşahin, 2012)

Burada ilk çıkarım, halanın ameliyat sorusunu cemaat dışından bir arkadaşına sormasıdır. Bu halanın sınırlar üzerinde stratejik sürece devam ettiğinin göstergelerinden biridir. Arkadaşı üzerinden yaptığı çıkarımlar, özgürlüğünden bir miktar daha fedakârlık yapma gereğini doğurmuştur. Burada cemaatin yaptırımı, ötekini ötekiliklerinden mahrum bırakıp, etiket sınırlarında dolaştırmak olmuştur. Burada planlı bir cemaat söyleminden bahsetmemiz, cemaat söyleminin yani iktidarın muğlak bir tavır barındırmasındandır. Daha

önce cemaat içinde dolaşan iktidardan bahsetmiştik bundan dolayı halanın kararına tekrar dönecek olursak, bu karar aidiyetin biraz daha sağlamlaşarak devam etmesini sağlayacaktır. Çünkü her fedakârlık, halanın sınırları daha da kucaklaması anlamında gelmektedir.

Örselenmiş benliğin idare edilişi

İhsan Hala için benlik, feda ettiği bir özgürlüğün karşısında sunamadığı bir benliği temsil etmektedir. Hala etiketinin tanımsal çerçevesine baktığımızda; çalışkan, yardımsever, güler yüzlü, müzik duyunca dans eden, süsüne düşkün gibi sınırlandırılmış bir benliği, etiketi taşımaktadır. Buna karşın duyumsadığı benliği hakkında cemaat sınırları içinde bir ifadesi olmamaktadır.

İhsan Hala: Bülent Ersoy'a olan aşkım İzmir'de başlamıştı. Yani orada zaten köyde biliyorsun gazete yok, TV yok. İzmir'e gidince birde kasetçide çalışmaya başlayınca, sesinden dolayı işte ne bileyim 17 yaşından beri resimlerini biriktirim. Yani bu görmüş olduğunuz resimlerin hepsi 17 yaşında kesmeye başladım. Hâlâ da keserim, çok seviyorum. Müziklerini, kendisini işte ne bileyim kendime yakın buluyorum. Tek hayalim de onunla tanışmak zaten, yani karşı karşıya gelmek, inşallah olur, ölmezsem oraya kadar.

Sevsem ne olacak, âşık olsam ne olacak, sonu yok çünkü. Yani o beni yatağı atana kadar belki. Ya da paramı yemeye gelecek, o da bende yok. Yani bizim gibilerde bu böyledir. Senle beraber olur ama yani seni sevdiği için değil, tamam seviyorum der, paran varsa paranı yemek için gelir sana. Öbür türlü de yalan. Yani kim ne derse desin işte benim sevgilim var. Bana bakıyor, yok şunu yapıyor. Hayatta inanmam. Çünkü sen bir kadın değilsin. Paran varsa erkek seninle beraber olur. Öbür türlü seni seviyorum der, yavrum der, karıcım der, her şeyi der sana paranı alana kadar. O da bana gelmez. Çok sıkılırsam bunalırsam köpeğimi alıp açılırım işte ovaya, tarlalara falan. Hem ot toplarım hem gezmiş olurum. Stres atmış olurum. Gerekirse ağlarım, bağırırım kimse yoksa ovada. Öyle bir

deşarj olurum. Eve geldim mi de köye geldim mi de gayet hiçbir şey yokmuş gibi. Hep de öyle söylerler, senin derdin tasan yok mu? Yok derim bende, gayet iyi hepsi yerinde. Ama gel birde bana sor. Gel birde dört duvar arasında gör. Yani çok sıkılsam da dediğim gibi alıp başımı gezebiliyorum. Ne bileyim anneme, babama gidiyorum. Yani onların burada olmaları bana huzur veriyor. Yani şu an İzmir’de ya da başka yerde dayalı döşeli ev verecekler, katiyen gitmem. (Deşifre, Akşahin, 2012)

Hala açısından baktığımızda, iyi uyumun cemaatin bakış açısını benimseyenler tarafından sunulduğu görülmektedir. Ancak cemaat üyeleri tarafından Hala etiketine sahip olmanın hissettirdiği duygular, onların çok uzağında bir deneyim hâlidir. Onlar için farkındalık, sahip oldukları kutsalın tehdit edildiğinde ortaya çıkan bir durumdur. Hala ne kadar stratejik yönelimler sergilese de görüldüğü gibi ifade etmediği, sergilemediği bir benliğin etkisindedir. Goffman’ın (2014, 2020) işaret ettiği şekilde bakarsak, ona göre damgalı kişiden, yükünün ağır olduğunu ve bu yükü taşımanın onu bizden farklı kıldığını ima edecek hiçbir davranışta bulunmaması talep edilir; aynı zamanda kendisini bizden, ona ilişkin bu inancımızı sancısız bir şekilde sürdürmeye imkân verecek derecede uzak bir mesafede tutmalıdır. Diğer bir ifadeyle damgalı kişiye hem kendi kendini hem de bizi gerçekten kabul ettiğini gösteren bir işaret vermesi tavsiye edilir; oysa biz bu kabulü kendisinden ta başından beri esirgemişizdir. Dolayısıyla hayali bir kabulün, hayali bir normallüğün temelini oluşturmaya izin verilir. O halde damgalı kişi, toplumsal olarak normal kabul edilen benlik tutumuna o kadar kendini kaptırmış, en ince ayrıntısına kadar bu tanımın parçası olmuş olmalıdır ki, başka bir şovu düşünürken onu yarım gözle izleyen huysuz bir seyirci kitlesine, bu benliğin performansını hatasız bir şekilde sergileyebilsin (Goffman, 2014, s. 170-171). Cemaat sınırlarında güler yüzün eksik olmaması, halanın hayali normallüğünün göstergelerinden bir tanesidir. Böyle bir durum karşısında sorulan sorulara hep iyi olduğunu dile getirmek, etiketin yansıttığı zamansallıktandır. Paylaşmadığı benliğin dışı vurulduğu yer, ovalar ve tarlalardır. Bir inziva edasıyla bu geziler hala için bir ritüele dönüşür. Bu zamanlar, kendi benliğine en yakın hissettiği anlardır. Benlikle kurulan yakınlık beraberinde cemaatle temas etmeme hâli gerektirir. Çünkü cemaatle bu benliğin karşılaşması, güvenli alanla ilgili belirsizlikler barındırmaktadır. Bundan dolayı bu ritüellerin varlığı, benliğin hesaplaşma anlarını içermektedir.

Diğer yandan halanın Bülent Ersoy üzerinden kurmuş olduğu anlamsal yakınlık, onun küçüklüğünden itibaren kendisine benzettiği, yakınlık kurduğu bir estetik cemaattir. Bauman’a göre estetik cemaatler; genellikle bireyselleşme ile oluşan bir kimliğin anlatısının benimsenmesi üzerinde bir süreç barındırır. Bu tür cemaatlerin sınırları diğer cemaatlere göre belirsizlik barındırmaktadır ve bağları insanları kısa süreli bir arada tutabilir (Bauman, 2017, s. 78). Estetik cemaatler içine dahil olunmaya çalışılan cemaat tipinin tersi bir durumu barındırmaktadır. Kendilerine özgü bir etik anlayışları olduğundan, herhangi bir dayatma, sadakat durumu barındırmamaktadır. Anlatılar; anlatılarla beslenerek ilişkisel bir zaman hâline gelir. Burada başarılıların anlatıları, yakınlık kurabilecekler için ehemmiyet kazanır. Çünkü başarılılar üzerinden stratejik bir yaklaşım veya çıkarım yapabilme gibi olanaklar bulunur. Hala özelinde Bülent Ersoy’un başarılılığının yanında ilişkisel anlamda yaşadığı sorunlar bir analiz sağlamaktadır. Halanın cemaat sınırlarından vazgeçmemesi, tüm bu düşünsel ifadelerin bir yansıması olarak kendisini gösterir.

Sonuç yerine

Güvenli alan arayışında süren durumu yansıtmaya çalışmak, bu çalışma özelinde belirli bir zamansal anlatı hâline gelmiştir. İlk bölümden son bölüme kadar ifade etmeye çalıştığımız bilişsel süreç, rastgele sıralanmış bir anlatıdan çok birbiri ile ilişkili kodların yansıtıldığı anlam setleridirler. Bu setlerle temas etmek, bizleri cemaat anlatısı içindeki akışkanlığı, bir an olarak hissetmemizi veya diğer bir ifadeyle hissetmeye yakınlaşmamızı sağlamıştır. Tabi bu süreçte zihnimizde canlanan birçok soru işareti bulunmaktadır. Ama bu soruların akabinde gelişen bir görme biçimi kazanmak, anlatılar arasında ilişkisel bir bilişsel süreç yaşama kazanımını sunmaktadır. Bu çalışma özelindeki asıl kazanım, bu görme biçimini kazanma uğraşıdır. Çünkü bu görme biçimi, hayatın birçok alanında uygulayabileceğimiz bir formülasyon içermektedir.

Anlatı özeline dönecek olursak eğer, halanın cemaat içinde yaşaması, sınırlar dışındaki tüm iktidar ilişkilerinden bağımsız kalmaya çabalayan, kendini bu anlamda “dışlanmış”, “yabancı” hisseden ama tam da bu dışlanmışlıktan kurtulmaya çalışan ve bunun için özgürlüğünden vazgeçerek ortak iradenin oluşturduğu hala etiketini benimseyen bir zamansal haldir. Sonuç olarak ifade edebileceğimiz, hala etiketinin bir benlik olarak İhsan halanın üzerinde geçici bir benlik olmasıdır. Hatta başka bir ifadeyle hala etiketi, onun üzerinden konuşan grubun, yani cemaatin, adeta gölgesi olarak dolmaktadır. Güvenli alanın varlığı, hala nezdinde bu belirsizliğin üzerini örtmektedir.

Kaynakça

- Akşahin, V. (Yönetmen) (2012). Hala [Belgesel]. Erciyes Üniversitesi.
- Barutçu, A. (2013). *Türkiye’de erkeklik inşasının bedensel ve toplumsal aşamaları*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Bauman, Z. (2017). *Cemaatler*, 2. basım. (N. Soysal, çev.). Say Yayınları.
- Ceylan, T. (2011). Toplumsal sistem analizinde toplumsal statü ve rol, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15(1), 89-104.
- Douglas, M. (2016). *Kurumlar nasıl düşünür?* (İ. Coşkun, çev.). İthaki Yayınları.
- Durkheim, E. (2010). *Dinsel yaşamın ilk biçimleri*. (Ö. Ozankaya, çev.). Cem Yayınevi.
- Durkheim, E. (2015). *Sosyolojik yöntemin kuralları*, 3. basım. (C. B. Akal, çev.). Dost Yayınları.
- Eroğlu, H. Ö. (2016). Foucault’un iktidarı. *Amme İdaresi Dergisi*, 49(2), 39-54.
- Goffman, E. (2014). *Damga. Örselenmiş kimliğin idare edilişi üzerine notlar*, 2. basım. (Ş. Geniş, L. Ünsaldı ve S. N. Ağırnaslı, çev.). Heretik Yayıncılık.
- Goffman, E. (2020). *Günlük yaşamda benliğin sunumu*, 3. basım. (B. Cezar, çev.). Metis Yayınları.
- Karacagil, Z. (2017). Erkekliğin kurgulanmasında askerlik hizmeti. *International Journal of Human Sciences*, 14(4), 4410-4424. <https://doi.org/10.14687/jhs.v14i4.4913>
- Sarup, M. (2004). *Post-yapısalcılık ve postmodernizm*, 2. basım. (A. Güçlü, çev.). Bilim ve Sanat Yayınevi.
- Tönnies, F. (2019). *Cemaat ve cemiyet*. (E. Güler, çev.). Vakıfbank Kültür Yayınları.

2020. Telif hakları yazar(lar)a aittir.

Bu makale Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC 4.0) lisansının hüküm ve şartları altında yayımlanan açık erişimli bir makaledir.